

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.3/.7

ВІТЮК Р.В.

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 271 КК УКРАЇНИ
«ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ»**

У статті досліджено особливості суб'єктного складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 271 КК України «Порушення вимог законодавства про охорону праці». Автором проаналізована кваліфікація порушення вимог законодавства про охорону праці, а також аналіз із суміжними складами кримінальних правопорушень. У статті проаналізовано теоретичні та практичні проблеми кваліфікації порушень вимог законодавства про охорону праці за суб'єктними ознаками складу кримінального правопорушення. Значну увагу приділено характеристиці ознак суб'єкта порушення вимог законодавства про охорону праці та його вини в науковій доктрині кримінального права та судовій практиці.

Ключові слова: охорона праці, порушення вимог законодавства про охорону праці, кримінальна відповідальність, суб'єкт кримінального правопорушення.

В статье исследованы особенности субъектного состава уголовного преступления, предусмотренного статьей 271 УК Украины «Нарушение требований законодательства об охране труда». Автором проанализирована квалификация нарушения требований законодательства об охране труда, а также анализ со смежными составами уголовных преступлений. В статье проанализированы теоретические и практические проблемы квалификации нарушений требований законодательства об охране труда по субъектным признакам состава уголовного преступления. Значительное внимание уделено характеристике признаков субъекта нарушения требований законодательства об охране труда и его вины в научной доктрине уголовного права и судебной практике.

Ключевые слова: охрана труда, нарушения требований законодательства об охране труда, уголовная ответственность, субъект уголовного преступления.

The article examines the peculiarities of the subjective composition of a criminal offense under Article 271 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of the requirements of labor protection legislation." The author analyzes the qualification of violation of the requirements of the legislation on labor protection, as well as the analysis with related components of criminal offenses. The article analyzes the theoretical and practical problems of qualification of violations of the requirements of the legislation on labor protection on the subjective grounds of the criminal offense. Considerable attention is paid to the characteristics of the subject of violation of the requirements of labor protection legislation and his guilt in the scientific doctrine of criminal law and judicial practice.

Key words: labor protection, violation of labor protection legislation, criminal liability, subject of criminal offense.

Дослідження особливостей суб'єктивних ознак будь-яких кримінальних правопорушень є актуальним та важливим з погляду практичного застосування норм кримінального законодавства. Визначення злочинними тих чи інших суспільно небезпечних діянь однозначно пов'язано з

кримінальною відповідальністю осіб, які їх безпосередньо вчинили. Ступінь вини, форми і види кримінальної відповідальності можуть бути різними, але без належного та повного доведення суб'єктивних ознак кримінальна заборона втрачає своє практичне значення. Відповідальність завжди може бути виключно винною і реалізація її без вини неможлива за нормами кримінального законодавства.

У статті проаналізовано теоретичні та практичні проблеми кваліфікації порушень вимог законодавства про охорону праці за суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення. Значну увагу приділено характеристиці ознак суб'єкта порушення вимог законодавства про охорону праці та його вини в науковій доктрині кримінального права та судовій практиці. Специфіка окремих видів кримінальних правопорушень передбачає, що відповідно до положень кримінального закону суб'єкт правопорушення у кожному конкретному випадку повинен володіти додатковими ознаками, або властивостями для виконання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Такі ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можуть належати до її суспільного або посадового становища, службових та професійних обов'язків, стану здоров'я, інших спеціальних ознак особи. Разом з тим незалежно від того, про які конкретно ознаки йдеться, ознаки спеціального суб'єкта злочину об'єднує одне: вони відображають певні особливості положення такої особи при взаємодії з іншими у соціумі та місця у ньому. Діалектика вказаного зв'язку передбачає, що особливості діяльності особи в тій чи іншій сфері повинні зумовлювати та наявність спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення. З цього випливає, завдання законодавця – правильно встановити такий зв'язок і відобразити його в нормі кримінально-правового законодавства. Від точності її виконання та застосування залежатиме у майбутньому можливість створення однотипної практики кваліфікації кримінального правопорушення та дотримання принципу законності у конкретних кримінальних провадженнях [6, с. 143].

У судовій та правозастосовчій практиці нерідко при кваліфікації кримінальних правопорушень за ознаками його суб'єкта та суб'єктивної сторони досить часто допускаються помилки. Це пов'язано, в тому числі, з неповним, неточним або, в окремих випадках, неправильним встановленням спеціальних (додаткових) ознак суб'єкта кримінального правопорушення. Не є у даному випадку, винятком і кримінальні провадження, щодо порушення вимог законодавства про охорону праці.

Що стосується суб'єкта порушення вимог законодавства про охорону праці, то йому присвячено пункт 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва».

Відповідно до даної постанови, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди повинні враховувати, відносно суб'єкта даного кримінального правопорушення наступне: суб'єктом правопорушення, передбаченого статтею 271 КК є службова особа установи, підприємства, організації, яка відповідно до посадової інструкції, наказу адміністрації чи згідно із займаною посадою має окремі спеціальні обов'язки, що покладаються на неї з охорони праці або громадяни, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Якщо відбувається порушення вимог законодавства про охорону праці, яке тягне за собою певні кримінально-правові наслідки, іншими службовими особами, то враховуючи обставини кримінального провадження, вони будуть нести відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, а інші працівники, на яких немає таких зобов'язань – за злочини проти життя та здоров'я особи. Потерпілими від аналізованого кримінального правопорушення можуть бути виключно особи, які мають тимчасовий або постійний зв'язок з певним установою, організацією чи підприємством або ж із виробничою діяльністю громадянина, який є суб'єктом підприємницької діяльності (наприклад ті, що прибули на стажування, у відрядження, на практику, які безпосередньо працюють або діяльність яких пов'язана з цим виробництвом тощо). Особи, які не мають зв'язку із вказаним виробництвом, не можуть бути визнані потерпілими від цього кримінального правопорушення (зокрема, особи чи замовники продукції чи послуг, які випадково опинилися на території підприємства, установи, організації, представники контролюючих органів, тощо) [7].

Кримінальний кодекс України (далі — КК України) містить поняття «службова особа», зміст якого розкривається в статті 18, відповідно до норм якої службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністратив-

но-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [5].

Окрім цього, відповідно до примітки до статті 364 КК службовими особами в статтях 364, 365, 368, 368 2, 369 КК є, зокрема, особи, які обіймають постійно чи тимчасово на державних або комунальних підприємствах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням. Також службовими особами визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні чи трудові спори в іноземних державах у порядку, що є альтернативним до судового, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації або будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, судді та посадові особи міжнародних судів [5].

Водночас, Пленум Верховного суду України в Постанові від 26 квітня 2002 року №5 «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначив, що організаційно-розпорядчими обов'язками є обов'язки які полягають в управлінні галуззю промисловості, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності, трудовим колективом чи окремою сферою роботи. Такі функції покладаються на керівників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних або приватних підприємств, установ та організацій, їх заступників, керівників структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують окремими напрямками робіт (майстри, виконроби, бригадири та ін.) [8].

А як же бути, якщо на підприємстві, в установі чи організації за наявності керівника, немає працівників, на яких спеціально покладено обов'язок по дотриманню вимог охорони праці? На наш погляд, безперечно, в цьому випадку несе відповідальність керівник, навіть якщо він не покладав на себе окремо забезпечення дотримання вимог охорони праці. Це виходить з самої суті поняття особи, що виконує організаційно-розпорядчі функції, в відповідності зі сформованим розумінням в кримінальному праві.

Таким чином, виходячи з особливостей конструкції диспозиції статті 271 КК України, до суб'єктів статті 271 КК України можна віднести:

1) осіб, на яких в силу їх службового становища або за спеціальним розпорядженням безпосередньо покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог норм законодавства щодо охорони праці по певному напрямку робіт;

2) керівників підприємств і організацій, їх заступників, головних інженерів, головних фахівців підприємств, якщо вони не вжили заходів до усунення заздалегідь відомого ним порушення нормативних вимог щодо забезпечення охорони праці або дали вказівки, що суперечать цим правилам, або, взявши на себе безпосереднє керівництво окремими видами робіт, не забезпечили дотримання тих же вимог нормативних актів про охорону праці (зазвичай кваліфікація відбувається за злочини у сфері службової діяльності);

3) службових осіб, на яких було тимчасово покладено обов'язок виконувати затверджені та зареєстровані в установленому порядку вимоги щодо дотримання норм про охорону праці.

4) громадян-суб'єктів підприємницької діяльності.

Якщо аналізувати керівників відповідних підприємств, установ, організацій в аналізованому складі кримінального правопорушення, то їх діяння теж у певних випадках можуть бути кваліфіковані за злочини проти безпеки виробництва, зокрема якщо суб'єкт:

1) не вжив заходів до усунення заздалегідь відомого ним порушення вимог законодавства про охорону праці;

2) дав вказівки, які суперечать вимог чинного законодавства про охорону праці;

3) взяв на себе безпосереднє керівництво окремими видами робіт і, як наслідок, не забезпечив дотримання тих же правил;

4) не вжив заходів по розробці відповідних інструкцій, правил, тощо, що забезпечують дотримання відповідних правил охорони праці;

5) не вжив заходів щодо створення умов для виконання правил і норм з дотримання вимог охорони праці;

6) не вжив заходів по здійсненню належного контролю за дотриманням вимог законодавчих норм щодо охорони праці.

У той же час в науці кримінального права висловлена критика положень в частині віднесення до кола суб'єктів злочину за ст. 271 КК України керівників підприємств та інших посадових осіб.

Так, І.М. Тяжкова вважає, що таке визначення осіб, відповідальних за дотримання законодавчих актів про охорону праці є поширювальним тлумаченням норми і надмірно розширює рамки даного складу кримінального правопорушення. Суб'єктом може бути особа, на яку в законному порядку покладено обов'язок забезпечувати або контролювати дотримання права на безпечну працю [10]. Правовий обов'язок забезпечувати безпечні умови виникає у особи за наявності певного законодавчого або підзаконного акту, який на неї це покладає.

Необхідно погодитися з думкою І.В. Безсонової в тому, що зазначені в постанові Пленуму Верховного Суду України посадові особи несуть кримінальну відповідальність за наявності обумовлених в ньому умов. Іншими словами, в діяннях цих суб'єктів повинна існувати необережність, що реалізувалася в невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків по дотриманні вимог законодавства з охорони праці. Ці дії можуть бути кваліфіковані за статтею 367 КК України, тобто має місце конкуренція норм Особливої частини КК України. В такому випадку застосуванню повинна підлягати спеціальна норма, а саме – ст.271 КК України.

Для визнання особи суб'єктом за ознаками службової діяльності, в кожному конкретному випадку слід визначати коло здійснюваних повноважень і вид організації, підприємства чи установи або органу влади, де такі функції здійснюються.

До особливостей відповідальності даної групи суб'єктів можна віднести наступні:

1) вони несуть відповідальність в разі, коли не виконали покладені на них посадові обов'язки;

2) можуть нести відповідальність у тому випадку, коли порушення вимог законодавчих актів у сфері охорони праці особами, які безпосередньо відповідають за дотримання правил з охорони праці на конкретних напрямках робіт, відбулося внаслідок неприйняття заходів з охорони праці з боку цих службових осіб.

В такому випадку особи, які безпосередньо відповідають за дотримання правил та норм з охорони праці на конкретних напрямках робіт, повинні бути в першу чергу притягнуті до відповідальності за статтею 271 КК України, а керівники підприємства, установи, організації – за конкретні злочини у сфері службової діяльності, зокрема за зловживання посадовими повноваженнями або службову недбалість;

3) несуть відповідальність в ситуації, коли не видали наказ про призначення осіб, відповідальних за дотримання норм та правил охорони праці у конкретній сфері робіт;

4) несуть відповідальність не тільки за пряме заподіяння особою злочинних наслідків, а й в певних випадках за створення умов (реальної можливості) для їх настання.

Тобто, проаналізувавши зазначене можна відмітити, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли службова особа, відповідно до покладених на неї обов'язків, повинна була запобігти шкідливим наслідкам, і їх усунення конкретно залежало від нього. Якщо ж вчинене службовою особою діяння не могло запобігти негативним наслідкам, які настали, то ця особа може нести кримінальну відповідальність за наслідки, які наступили, якщо не зробила абсолютного всіх дій, що залежали від неї для їх усунення та відвернення.

Отже, суб'єктом злочинного порушення вимог законодавства про охорону праці може бути лише особа, на яку в законному порядку покладено обов'язок забезпечувати або контролювати дотримання нормативних вимог з техніки безпеки або інших норм законодавства з охорони праці. Відсутність факту законного покладання обов'язків в галузі охорони праці повинно виключати відповідальність за ст. 271 КК України. Правовий обов'язок забезпечувати безпечні умови праці виникає у особи лише за наявності певного законодавчого або підзаконного акту, який ці повноваження на неї покладає. Керівники ж певних об'єктів, які не забезпечили виконання цих обов'язків уповноваженими на те особами повинні відповідати за статтями, які передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Інші працівники, на яких не покладався обов'язок щодо забезпечення дотримання правил з охорони праці, але які порушили ці правила, заподіявши кому-небудь шкоду, повинні відповідати в межах наслідків, що наступили в результаті їх дій та кваліфікуватися ці діяння мають за злочини проти життя та здоров'я особи.

Відповідальність за порушення правил охорони праці несе особа, яка зобов'язана дотримувати таких правил. Однак, такий обов'язок існує в кореляційній зв'язку з повноваженнями розпоряджатися сферою діяльності працівника в рамках трудових відносин. Тому можна зробити висновок, що суб'єкт злочину і потерпілий в аналізованому складі кримінального правопорушення також є учасниками владних відносин «керівник – підлеглий». В той же час при порушенні вимог законодавчих актів про охорону праці правові підстави та форми управлінського впливу можуть взагалі не порушуватися. Завжди порушуються лише умови, при яких працівник (потерпілий) потрапив в умови, де порушена безпека умов охорони праці, яка повинна бути забезпечена роботодавцем. Тому, поставити знак рівності між «порушенням правил охорони» та «службовим злочином» неможливо. У практичному плані це означає, що суб'єктом злочинних порушень вимог охорони праці можуть бути як особи, які виконують управлінські функції в комерційній або іншій організації, так і особи, які такими ознаками не володіють, але зобов'язані забезпечувати дотримання вимог охорони праці.

Зокрема, можна навести приклад із суддівської практики: 30 грудня 2009 року механізатор СГ ТзОВ «Слава» ОСОБА_2, при перевірці роботи заміненних ним агрегатів в тракторі, намагався завести двигун трактора, йому це не вдалось через низький заряд акумуляторної батареї. Надалі, незважаючи на те, що відповідно до п. 7 посадової інструкції головного інженера, № 13 від 31 грудня 2008 року, на головного інженера СГ ТзОВ «Слава» ОСОБА_1 покладался обов'язок щодо здійснення контролю за додержанням правил та норм з охорони праці та техніки безпеки в приміщенні ремонтної майстерні, він грубо порушуючи вимоги п.п. 1.8.5, 1.15.4 інструкції для акумуляторника, № 15 від 31 грудня 2008 року, яка була доведена до його відома, та порушуючи вимоги п. 6.6.1 «Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів», поставив акумуляторну батарею на підзарядку в одному із ремонтних залів ремонтної майстерні, проте, не вжив жодних заходів щодо забезпечення обмеженого доступу сторонніх осіб до зарядного пристрою та акумуляторної батареї. При цьому, грубо порушуючи вимоги нормативних актів з охорони праці, головний інженер СГ ТзОВ «Слава» ОСОБА_1 надалі вийшов із приміщення ремонтної майстерні та залишив без нагляду більш ніж на півтора години процес зарядки акумуляторної батареї. Грубе порушення головним інженером СГ ТзОВ «Слава» ОСОБА_1 інструкції з охорони праці та техніки безпеки, призвело до того, що 30 грудня 2009 року близько 13 години механізатор СГ ТзОВ «Слава» ОСОБА_2 внаслідок вибуху акумуляторної батареї, отримав тілесні ушкодження у вигляді тупої травми лівого ока та хімічного опіку кислотою, які у відповідності до висновку експерта № 47 від 15 квітня 2010 року відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості. ОСОБА_1 було визнано винним у вчиненні злочину передбаченого ч. 1 ст. 271 КК України [2].

Як видно з наведеного прикладу вироку суду, суб'єктом злочину, було визнано головного інженера, на якого лише покладался обов'язок щодо здійснення контролю за додержанням правил та норм з охорони праці та техніки безпеки.

Тому, враховуючи реалії сьогодення та значну кількість порушень у сфері дотримання норм з охорони праці, вважаємо за доцільне внести зміни до ч.1 ст.271 КК України, а саме що стосується суб'єктного складу, який ми пропонуємо розширити. Обґрунтовуючи дану пропозицію, зазначаємо, що зміна кола суб'єктів вказаного кримінального правопорушення пояснюється тим, що насиченість сучасного виробництва складними обладнаннями і механізмами вимагає абсолютно від кожного працівника різнобічних загальних і спеціальних знань, в тому числі і про норми охорони праці на робочому місці. А то у нас відбувається така ситуація, що техніки безпеки підписується лише формально у журналах і ніхто серед інших працівників не несе реальної відповідальності. Підвищується відповідальність кожного конкретного працівника за порушення вимог законодавства про охорону праці. Практично у всіх посадових інструкціях, як звичайних працівників, так і відповідальних осіб, майстрів, бригадирів завжди закріплені обов'язки по дотриманню вимог з охорони праці.

Окремі науковці, доводять необхідність встановлення кримінальної відповідальності інших працівників, якщо вони допускають порушення вимог законодавства з охорони праці і кваліфікацію саме в межах кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва [1, с. 73-74; 4, с. 21; 9, с. 8]. Адже, дійсно, ефективна трудова та виробнича діяльність можлива лише при злагодженій роботі всього колективу, коли і керівники, і інші працівники усвідомлюють свою відповідальність в частині забезпечення вимог з охорони праці та виконують затверджені вимоги. Тому внесення змін до статті 271 КК України в частині законодавчого визначення суб'єкта цього злочину є доцільним та обґрунтованим, а головне необхідним з точки зору належного виконання законодавчих вимог з охорони праці.

Відповідно до статті 159 КЗпП України працівник зобов'язаний додержувати зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства, установи, організації [3]. Саме тому, враховуючи зазначені вище положення пропонуємо внести зміни до ч.1 ст.271 КК України та викласти її у наступній редакції: «Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснене службовою особою підприємства, установи, організації, на яку покладено обов'язки забезпечувати виконання, організацію чи дотримання або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого». Проте, слід наголосити, що інші співробітники, тобто не службові особи, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності якщо на них в межах професійного становища або за спеціальним розпорядженням безпосередньо покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог охорони праці у певній сфері робіт.

Список використаних джерел:

1. Великий А.А. Порушення правил охорони праці: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: автореф. ... канд. юрид. наук., 2004. С. 73-74;
2. Вирок Козівського районного суду Тернопільської області від 04.06.2010 року. Справа № 1-44-2010. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49130538> (дата звернення 12.05.2017)
3. Кодекс Законів про працю України: Затверджено Законом № 322-VIII від 10.12.71 БВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 15.04.2017)
4. Коренкова Є.А. Відповідальність за порушення правил охорони праці. питання кваліфікації, 2002. С. 21;
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 15.03.2017)
6. Павлов В.Г. Квалификация преступлений со специальным субъектом. СПб., 2011. с. 143
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного суду України від 12.06.2009р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (Дата звернення: 24.03.2017)
8. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного суду України № 5 від 26.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (Дата звернення: 22.03.2017)
9. Пшизова Е.Н. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан : автореф. ... канд. юрид. наук, 2008. С. 8
10. Тяжкова І.М. Неосторожні злочини з використанням джерел підвищеної небезпеки. СПб, 2002. С. 230 – 231.